

יחיאל שרמן וצביה לבובי

חיוב לימודי הקודש בחינוך העל-יסודי פרוטוקול ממפגש מפקחים ומחנכים

צוות הפיקוח על החינוך העל-יסודי במחוז תל-אביב בראשותו של **מר יחיאל שרמן (המחמ"ד)**, זימן ליום עיון משותף את **המפמ"רים ללימודי הקודש** - הרב שמעון לוי (תושבי"ע), הרב יששכר גואלמן (תני"ך), הרב די"ר יוחאי רודיק (מחשבת ישראל) ופורום של **מנהלים, ראשי ישיבות ואולפנות**, רי"מים ומחנכים מבתי הספר העל-יסודיים במחוז. הנושאים שנידונו היו כלהלן:

- * **כיצד להאהיב שם שמים ותורה?**
- * **כיצד לתגבר הישגיות ומוטיבציה ללימוד עצמי?**
- * **כיצד להעלות אף היחס ללימודי הקודש?**
- * **ובעיקר - כיצד לחזק האמונה?**

וכל זאת במטרה לעצב דמות בוגר דתי בעל עוז ואמונה. בצוות הפיקוח בחינוך העל-יסודי במחוז השתתפו המפקחים: מר אלי לוי, יונה אמרוסי, גבי אסתר אורנבך, חנה שוורץ וגבי צביה לבובי - מדריכה מחוזית לתושבע"פ.

הפוח - יחיאל שרמן - מחמ"ד:

נוכחים עמנו המפמ"רים על לימודי הקודש, מפקחים, מנחה מנהלים, מחנכים ומורים בחינוך העייס במחוז. **המטרה:** לחשוב יחדיו כיצד להעלות את רף היחס ללימודי הקודש בחינוך העל-יסודי הדתי?

המטרות בלימוד קודש:

1. **אהבת תורה** בקרב התלמידים.
2. **הישגיות במבחנים** ובמיוחד בבחינות בגרות.
3. **מוטיבציה ללימוד עצמי** ולקביעת עתים לתורה.

במה תלויה ההצלחה? כיצד נגיע לני"ל?

- * האם דרך **המורה?** האם **במורה** תלויה ההצלחה?
- * האם דרך **תכנית הלימודים?** האם **הרלבנטיות** שלהן תשפיע?
- * מה תפקיד **הסביבה** בהצלחה/בכשלון בהשגת היעדים הני"ל?

זימנו למפגש חשוב זה את המובילים במערכת כדי לדון בכובד ראש בסוגיות הקשות. **לשמוע, להשמיע, להעיר, לחוות דעה ולתת את הדעת יחדיו כיצד להאהיב שם שמים.** הדיון - פתוח.

אלי לוי - מפקח בחינוך העי"ס:
רואה חשיבות במפגש בין אנשי מטה ואנשי שטח לבדיקת כיווני מחשבה ומעשה לגבי הקיים בבתי הספר ולגבי העתיד. המטרה משותפת, אעפ"י שנקודות הראייה שונות. המתח הקיים בכל ארגון בין אנשי מטה לאנשי שדה אסור שיהיה קיים במקרה זה. המטרה: **"שיהא שם שמים מתאהב על ידך"**.

משה לזין - מנהל המרפ"ד:
מציג את **היכולת הטכנולוגית** שמציע המרפ"ד המתעסק בנושאי יהדות. אחת הבעיות: אין חומרים המושכים את לב התלמידים. ייתכן שבשיתוף פעולה נוכל לקדם את הנושא.

הרב יהושע קמפינסקי - מנהל תיכון דתי לבנות רמת גן:
מדגיש שישנן דרישות ממורי הדיסציפלינות השונות כאנגלית ומדעים כולל ימי עיון, אך **אין** כל דרישה להשתלמות במחשבת היהדות ובתושב"ע, מעט בתנ"ך.

* צריכה להיות **מהפכה בחשיבה** ובדרישה מהמורים.

* המפמ"רים צריכים **לרדת לשטח**, לבקר בבתי ספר לשמוע ולהאזין - יש ניתוק מהשטח.

* **אישות ומשפחה בתושב"ע** - הבחינות עוסקות בעניינים הלכתיים בלבד. אולי זה המפגש האחרון של הבת עם הנושא והחוברת דלה בהיבט המחשבתי של מקום הבית היהודי. קל וחומר - הבחינות - הבודקות ידע.

* **בישיבות** - מדוע **תנ"ך ומחשבת היהדות** נלמדים **כלימודי חול** אחה"צ. לא שייך למפמ"רים אך - חומר למחשבה.

* **מחשבת ישראל** - בדור הטלויזיה והניכור, חובה ללמד אמונה. יסודות אמונה במחשבת הם חובה שיש להכניסה לכל בתי הספר. אין ת"ל לחטי"ב במחשבת ישראל. בלי מחשבת - לימודי התושב"ע - חסרים. הסימנריונים חשובים אך בלי ה"מכבשי" של לימודים לבגרות - זה לא ילך.

* **הכוון הבנות לשירותי-לאומי** - קשה להיות רגוע גם כשהבת נמצאת אי שם בשירות לאומי. יש לשלב את השירות במסגרת תוכנית משולבת ממוסדת. החמ"ד חייב להמשיך לחנך את הבת גם במשך השירות הלאומי.

הרב אילן אלסטר - מדרך לחינוך לאמונה במחוז תל-אביב:

* **אמונה** - נעשה סקר במחוז בנושא החינוך לאמונה. מציין לשבח את אולפנית ת"א המקיימת תכנית מסודרת החל מכיתה ז'. בתי ספר רבים אחרים אינם מקיימים

כלל שיעורי אמונה ואפילו לא מחשבת. במקומות אחרים - חוג בלבד.
מחשבת ישראל היא עץ הדעת לדעתו, אך יש לתת לנוער גם את **עץ החיים** -
האמונה ובכל האמצעים המודרניים. את עץ הדעת יש להחדיר תוך **עבודות חקר**
ולימוד עצמי.

* **משנה והלכה לבגרות** - החומר לא רלבנטי, מסכת פאה לא מתאימה לבנות. בלי רקע באמונה הבנות אינן מתחברות לחומר. הוא הדין בהלכה הנדרשת עפ"י סעיפים סעיפים בראייה הלכתית בלבד. לדעתו, **יש לשלב הלכה, משנה ואמונה**.

* **תנ"ך** - גם בתנ"ך יש צורך לשלב פרשנות ואמונה.

הרב קופרמן - ר"מ "ישיבת אדרת" בבת-ים:

* **רף הישגים** - השאלה: האם קבענו לעצמנו **מהי דמות בוגר חט"ב?** מה הן הדרישות על סף הכניסה לשיבה? **יש לקבוע רף הישגי ביניים בכל שלב**. אין שימת דגש על עבודת חקר ועיון עצמי. הדרישה כיום לבגרות - 40 דף בשנתיים, פעם הדרישה הייתה 50 דף בשנה. הורדת הדרישה **לא** העלתה את הרמה. העלאת המוטיבציה לצאת לישיבת הסדר תלויה בהנאת התלמיד מהלימוד. המרוץ לבגרות מוציא את החשק.

* **אמונה** - אל לנו להפוך את החינוך לאמונה, למקצוע. מחשבת ישראל **לא** מוסיפה הרבה יראת שמים. "מקצוע" אינו פתרון להגדרת האמונה - סמינריונים ומרצים מבוקשים תורמים יותר. השיגרה - מתישה, היציאה מהשיגרה - תורמת את שלה.

הרב מאיר אביטן - מדרוך מורשת, מורה לתושב"ע, רכז במרפ"ד:

* **השתלמויות** - בבתי הספר היסודיים המורים מקבלים הכשרה ויש שינויים בשטח. **בתיכונים - אין הכשרה והשתלמויות**. פעמים, מה שהושקע ביסודי - מקלקלים בתיכון. יש לתת את הדעת - לחייב מורים בעיי"ס להשתלמויות תוך **נתינת הדעת לחומרים טכנולוגיים חדשים**. בציוני בגרות - הממוצע בתושבי"ע לא רע - 70-80, אך אין די בכך. התלמיד מסיים את הבחינות ואינו זוכר מה למד. הלימוד לקראת המבחן בתנ"ך - מוציא את החשק של התלמיד ללמוד. הנושאים אינם אטרקטיביים. החוברות נלמדות בע"פ ללא כל הפנמה.

חקר עצמי באמצעות המחשב מביא להפנמה. התפיסה צריכה להיות לא הספק החומר אלא החוויה שתביא לרצון ללמוד.

* **"מחשבת"** - יש לבנות עפ"י הדיסציפלינות השונות תכנית בשילוב אמונה.

הרב משה צבי וקסלר - ישיבת קרית הרוצוג בני-ברק:

אינו מבין את הטענה על ירידה במוטיבציה. רואה דווקא עליה בלימוד תורה. אם כי ידע אינו מביא בהכרח להגברת יראת שמים. **הצלחה בהבאת תלמיד ליראת שמים תלויה במורה שמולו**. קורא לבחור מורים ביזכוכית מגדלת" ולדאוג להבאת המורים המעולים ביותר. הוא הדין לגבי הקבצות לקבוצות קטנות (כמו במתמטיקה). לתת גיבוי, לא לאפשר לתלמיד מזיק מבחינה חברתית לשבת במקום שאינו ראוי לו.

אילנה דעאל - מרכזת בתנ"ך בנוה שרה הרצוג ובנות נעל"ה:

ההצלחה בחינוך במסגרת בנות נעל"ה שקיבלו בעבר חינוך אתאיסטי - מוכיח על מקום המורה בהשפעה על התלמיד. תורת חיים בשביל המורה, תעבור ותהיה תורת חיים של התלמיד. יש לשקול מחדש את חומר הלימוד. יש שגיאה בחומר של שלוש יחידות. בלחץ הנסיבות - לומדים לבחינה בלבד. (הפסיקו ללמד ספר קהלת המתאים מאוד לגיל העשרה, כך הפסיקו ללמד מחומש דברים פרקים אי-י"א, פרקים של השקפה, שחבל שהוצאו).

שושי לבנברג - תיכון רמת גן, מורה לאישות ומשפחה ומחשבת:

ב"מחשבת" - יש לשלב מאמרים של רבנים בני זמננו כמו הרב סולבייציק, הרב קוק ולשלב גם נושאים רלבנטיים כמו דת ומדינה. באישות ומשפחה - מלמדים הלכה יותר מהשקפה. יש להכניס יותר אקטואליה ורלבנטיות.

שמואל ענבר - אמ"ת גוש דן:

* תושב"ע - בנו תכנית רב שנתית מגוונת שעשויה לעורר מוטיבציה ועניין בנושא.

* "מחשבת" - יש לחייב את "מחשבת" בנושא חובה בביה"ס ולהבחין עליו. תלמיד אינו יכול לבנות לעצמו אמונה על בסיס לימוד גמרא. צרכי הדור משתנים ודרכי הלימוד - בהתאם. אישיות המורה היא גורם מכריע אך יש לעשות מהפכה בתכנית במחשבת ולחייב לקרוא ספרי אמונה חדשים.

הרב קוק: "צריכים לקום אנשים גיבורי כוח שיוכלו להוריד את הרעיונות הגדולים לרמת התלמידים". יש לבנות תכנית שתאפשר "דע מה שתשיב" - מעולם לא הייתה תכנית מסודרת משולבת בנושא. בניית השקפת עולם דורשת ומחייבת תכנון שיטתי רב שנתי. סמינריונים אינם מספקים אלא חוויה אדירה חד פעמית, רק מתוך לימוד שיטתי ניתן לעצב השקפה.

הרב יחיעם עוזרי - ישיבה תיכונית רמת גן:

* על מורה טוב יקום ויפול דבר. אהבת תורה אינה נמדדת כקריטריון למורה כושל. ההכשרה של המורה החדש אינה ראויה.

* הקלות והורדת דרישות אינן מועילות. הדרך הקלה מחד, והורדת הדרישות מאידך - מורידות גם את המוטיבציה. יש לבנות תכנית מסיבית וקשה.

* "אמונה" נבנית בכל דיסציפלינה, גם במדעים. כל מורה במוסד החינוכי אחראי לחינוך לאמונה.

* "מחשבת" - המורה למחשבת לא עובר הכשרה. ההצלחה - תלויה באישיות המורה. אין כל דרישה להכשרה פדגוגית ממורה למחשבת. הכל תלוי במורה. יש להכשירו כבר במכון להוראה או לתת השתלמויות.

הרב ברוך פריזן - ראש אולפנת "צביה" הרצליה:

* **תכנית הלימודים בתנ"ך** - מורכבת משני מהלכים:

1. **מורים טובים** - ניתן להשיג, וזו ודאי נקודה ראשונה בהצלחה בהוראת משאבים.
2. **משאבי זמן** - לא מספיק ללמד תנ"ך במספר השעות שניתן היום. יש צורך ב-8 ש"ש, מה שאינו אפשרי יש למצוא בסל את השעות. **המפתח:** מורים טובים והיקף שעות. בייש שבאמת רוצה יכול לארגן את המעט הזה.

* **הלכה** - הבנות לומדות מקטעים מקטעים. מה שחסר הן **עבודת חקר** שייחשבו ליחידות לימוד. **עבודה מול ספרים ומאגרים** שיאפשרו עבודה מסודרת, במתכונת ביוטופ בביולוגיה וכד'.

* **הלכה** - בחטי"ב התכנית בהלכה מצומצמת בעיסוק בדבר יבש. חסרים כוחות להפוך את הקערה על פיה. הבעיה היא הכלים. **נדרשות תכניות בהלכה היוצאות מעולמם הפנימי של התלמידים.**

* **"אמונה"** - דווקא נושא זה מעובד קל ונוח בחטי"ב. בחטי"ע - חסרים כלים של הטקסטים הנלמדים כדי להפכם דווקא לחינוך לאמונה. מה שעושים בסמינריון הוא מנותק מהשטח. יש להמשיך באותה שיטה במהלך השנה ולהשקיע משאבים אדירים לכתובת תכ"ל.

הרב ורד אמיר - ראש ישיבת אדר"ת בת ים:

הרב נריה זצ"ל השתמש במדרש על קין והבל. לא ידע קין מהיכן יוצאת הנשמה ודקר את הבל בכל גופו, כך יש "לדקור" את התלמיד בכל המקומות ובכל הדרכים. מה שמתאים לאחד לא מתאים לאחר וכדו'.

המטרה - לשמוע רציונל מהמפקחים המשתתפים עמנו. ישנן אין סוף אופציות להבחן בבחינות הבגרות בכל אחד מהמקצועות. אסור להקשיב לתלמיד השואל "זה לבגרות או לא לבגרות". הלחץ והשחיקה מורידים בסוף את הרמה. מציע להפגש בצוותים עם הפיקוח לתיכנון תכניות ייחודיות בית ספריות.

הרב יהושע מגנס - רב אולפנת תל-אביב ור"מ בישיבת מרכז הרב:

"על מה חרבה הארץ? על שלא ברכו בתורה תחילה", שראו את התורה כמקצוע, או שראו את התורה כהכנה לקיום מצווה ולא ראו את המאור שבתורה. אנו נמצאים בבלבול גדול. אולי כדאי לרוץ סיום בחינות הבגרות בכיתה י"א ולהקדיש את כיתה י"ב ללימודי קודש.

לא תכנית הלימודים לקראת הבגרות חשובה. אלא **עם איזה מטען יוצא התלמיד ביראת שמים.**

* **משנה לבנות** - לדעתו, בנות אינן זקוקות ללימוד משנה רב כל כך. טעות לשים דגש על לימוד משנה ולהפחית הלכה.

* **במחשבת ישראל** יש לתת מטען כדי **לצאת לחיים**. "לא מעניין אותי המבחן בסוף אלא מה שניכנס ללב".

אסור להוריד רמה לא בגמרא לבנים ולא בהעמקה ב"מחשבת".
שואף להעמקה ע"י **עבודה עצמית ועבודות חקר**.
מבקש להדגיש יותר את נושא **הצניעות** בחומרים הנדרשים לבגרות.
אנו קיימים בעולם דואלי, מחד - ריבוי בלימוד התורה, מאידך - בריחה מלימוד תורה. יש להתמודד עם הבעיות המורכבת הזאת.

גיל פרג - סגן מנהל אמי"ת גוש דן:

נדמה שהמסר שבא מהמטה הוא שהקטע שלא נלמד - בגמרא בבגרות - מעמדו מוערי. (הרב לוי מתקן שמדובר ב-25%), **אין מסגרת מסודרת ללימוד עצמי של דף גמרא**. לחזור ולשנן בפני הבורח את מה שנלמד כבר - אינו מספיק. מה שצריך - לשנות את מבנה המבחן ולהעלות את ה-UNSEEN ל-50%-40%. הכלים ילמדו ויחד עם הדפים שילמדו. **חסר עבור המורים חומר עבודה שיטתי ובסיסי על המתודה של הוראת הגמרא**. אולי להחליף את "תורה מסיני" בספר אחר, למבואות הגמרא.

הרב ספי שרמן - רב תיכון צייטלין תל-אביב:

* **תושב"ע - לימוד גמרא לבנות חייב לעלות על הסדר**. בנות שלומדות כיום מדעים ב-5 יחידות אינן יכולות להסתפק בלימוד יהדות דרך ספרי הלכה. לדעתו, מוסיף גם יראת שמים לבנות הלומדות גמרא. תלוי אם המורה מביא מסר של יראת שמים ולא של פמניסם. בכך תלויה הצלחה החזרת הנושא.

* **משנה ברורה** - כמורה כלימוד גמרא. איננה מתאימה ללימוד הלכה. ממליץ על בחינת הבגרות בקש"ע "מקור חיים" וב"שמירת שבת כהלכתה". ייתכן לבחון כיחידה על "משנה ברורה" אך לא להסתפק בה.

* **תנ"ך** - ממליץ: (1) להוציא חוברת עם לקט מאמרים בתנ"ך ולחייב להבחן עליהם בבגרות. (2) לבטל את הבחינה בבקיאיות בכיתה י' ולשלב את הבקיאיות בכל היחידות.

* בצייטלין ישנה קבוצה שהתחייבה לסיים את בחינות הבגרות בכיתה י"א בלימודי חול וללמוד לימודי קודש בכיתה י"ב.

* **מחשבת** - ממליץ ללמוד דפי מקורות במחשבת **עפ"י נושאים**, להפוך את המקורות **לאקטואליים ולרלבנטיים**, כ"כ ללמוד קטעים שנכתבו גם בעת האחרונה.

יונה אמרוסי - מפקח של"ח וידיעת הארץ:

מבקש לשלב אהבת הארץ בלימוד תנ"ך ומחשבת. לעודד שילוב יציאה לטיול עם התנ"ך ולשלב הלכה במשך הסיור.

אריאלה לוי - אמי"ת גוש דן:

* **תנ"ך** - מביעה התנגדות לביטול בחינות הבגרות בבקיאיות בכיתה י'. לימוד התנ"ך ביסודי ובחט"ב הוא לימוד ראשוני ונשכח. השינון בכיתה י' חשוב ביותר. מעבר

למבחן הבקיאות, יש לדרוש בכיתה י"ב, שיטות פרשנות שונות. מלבד הפירושים השונים - נדרשים ספרים - **אין פיתוח של ספרי לימוד**. התוכן מיושן הצורה לא אסתטית. **כדאי שבחירה של פרשנות תעשה ע"י המדד של חינוך לאמונה ויראת שמים**. מאוד מחייבת לטייל עם התני"ך, מאהיב את הלימוד. מדגישה את חשיבות השילוב בדיסציפלינות ביהדות - יש לעבד נושאים משולבים בראייה אינטגרטיבית.

הפי גורן - מרכז מחשבת ישראל בתיכון צייטלין ת"א:
 כל הנאמר כאן נכון. הבעיה - כיצד ניתן למצוא את הדרך להאהיב תורה. לדעתו, יש להבחין בין כלים לבין תכנים. ברקע שנות 2000 המציבות אתגרי חשיבה בלתי רגילים. עלינו לצאת מהקבעון המחשבתי בהוראת יהדות. בכל דור יש את הכלים המתאימים והתכנים שיש לעצב ברוח הדור. נראה שאנו שבוים בשיטה הליטאית הקדומה שכמה שיותר חומר - יותר משיגים ויותר טוב. דווקא כשהכל ממוזער וממוקד וניתן להגיע לעולם ומלואו, יש לדאוג לחומרים רלבנטיים (מסכת סוטה לא מתאימה לכיתה י"ב) יש לבנות תכנית אינטרדיסציפלינרית שתוביל לעיצוב תלמיד יציב בעולם המתחדש לפנינו.

הרב שמעון לוי - מפמ"ר לתושב"ע:
 מברך על המפגש. מייחס חשיבות לדיון בנושא כיצד להגיע לאהבת תורה, להישגים במבחנים ולעידוד מוטיבציה ללימוד עצמי בלימוד קודש. במעבר לשנות 2000 - מה האיזון בין הידע למיומנויות למידה? במקצועות הקודש המורה עדיין נחוץ, והידע - חיוני. לדעתו, הנאמר במליאה נוגע לאנשי השדה ולא לאנשי המטה. **אהבת תורה:** במה באה לידי ביטוי? כל תרי"ג מצוות היא ביטוי לאהבת ה'. לאהבת תורה יש גם ביטויים מעשיים והם:

- * ניצול שעות הפנאי. האם משקיע אותם בלימוד תורה?
- * קביעת עיתים לתורה - האם אכן נעשה?
- * תמיכה והזדהות עם מסגרות המלמדות תורה - תמיכה כספית ומוסרית, הכוונה לבוגרים.
- * יחס של כבוד לתלמידי חכמים - כמה וכיצד?
- * דבקות בקיום מצוות - תפילה, ברכות וכיוצ"ב.
- * ישן סיבות מוצדקות מדוע תלמידים אינם אוהבים ללמוד תורה. למשל:
- * הרקע הסביבתי של התלמיד - הקהילה והבית אינם עוסקים בלימוד תורה.
- * הרקע הדתי של התלמיד - רקע חלש אינו מסיע ללימוד תורה.
- * עיסוקי התלמיד במקצועות החול הרבים מרחיקים אותו מלימוד תורה - "אם

תעזבני יום - יומיים אעזבך".

* עקב מה שרואה התלמיד בטלויזיה וביתר האמצעים - לא נדבקת בו הקדושה.

* **השפעת אמצעי התקשורת** שאינם אוהבים לימודי תורה.
בכל הני"ל "זורקים" את הבעיה על מישהו אחר. והסיבות החיצוניות - רבות מאוד.
אך **אסור לנו לחפש את הסיבות בחוץ ולהתנער**.
לדעתו, הסיבות הן:

* **תנ"ל** - האם המסכת נבחרת לפי תחום ההתעניינות של התלמיד או לפי סיבות אחרות: "מסכת ישיבתית", "המחזוריות מקלה", סיבות טכניות, "יש ספרים במחסן", במסכתות פאה וסוטה ניתן לבחור משניות מאוד מעניינות בענייני צדקה או מתירנות מול צניעות של בת ישראל.
ניתן לבחור את המסכת בשיתוף עם התלמידים.

* האם **האקטואליה** משולבת בהוראה או נשארת במהות הסוגיה השורשית, בלי יישום.

* האם מציבים **אתגרים אינטלקטואליים** בפני התלמידים?
אם אין עושים זאת - פוגעים גם בתלמיד וגם בלימוד.

* **דוגמא אישית** - האם המורה מדגים אהבת תורה בפני התלמידים?

* **היחס האישי** החם והלבבי שהמורה מציג או לא מציג בפני תלמידיו יביא או לא יביא לאהבת תורה?

בהתייחס לדברי המשתתפים, ביה"ס כיום **אוטונומי לבחירת החומרים**, ומכאן **לקבלת אחריות לתוצאות**, כולל השתלמויות בית ספריות.

הרב יששכר גואלמן - מפמ"ר לתנ"ך:

שמח על רצינות המפגש. מסתייג מההערה שהמפמריים מנותקים מהשטח, מסייר בבי"ס.

בתשנ"ח ביקר ב-18 בתי ספר. מסכים **שמילת המפתח בכל העשייה - אחריות**. המדד - מבחן הבקיאות בכיתה י'. בתשנ"ח נבחנו 10,900 תלמידים. על התוצאות - "שערותינו סומרות". קיימים 60 דרגות של פערים. המערכת חיה במציאות קשה ומסובכת אך מעל לכל יש ללמוד וזו נקודת המוצא לכל הטענות.

למידת חקר היא שלב שני. בשלב ראשון - לימוד טקסט. כשהבסיס - המורה הטוב.

לצערנו, "החומר" הבא ממכוני ההוראה שאינם מכשירים את הבחורים להוראה כראוי - הוא רחוק מלהשביע רצון.

לצערנו, גדל דור של עמי הארץ. מורידים דרישות ומגיעים לבסיס של "עם ארצות". מי המכתיב את הדרישות? "המועצה להשכלה גבוהה" המכירה במכללות למיניהן ואינה מתירה למי שאינם בעלי תארים אמיתיים (אלא אקולונטים) - ללמד במכללות.

מחייב מפגשי השתלמויות, אך ללא מדריכים ארציים אי"א לעשות את המלאכה ואין. שמח שכולם באותו כיוון ומחפשים דרך להאחיב את תורה.

הרב ד"ר יוחאי רוזיק - מפמ"ר למחשבת ישראל:

מאמין בשיטת הרב קוק:

"הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה, אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה..." כואב את הכאב של הציבור שהשמיע כאן את דבריו. מדיניות החמ"ד מציעה צעידה אט אט קדימה. לא דווקא בבת אחת. הכנת תכ"ל אחידה ומחייבת במחשבת ישראל מהווה בעייה בשל מספר סיבות כדלהלן:

- א. האם כל בתי הספר ילמדו אותה תוכנית - מ"פלך" עד "הישוב החדש"?
 - ב. האם יש ללמוד קטעים מטקסט או ספר שלם. התכנית מורכבת מנושאים. אין בכ"ז לומדים את הספר כספר, הכוזרי למשל.
 - ג. האם לשלב טקסטים מודרניים כסיפור של עגנון וכדי כקטע ממחשבת ישראל! בכל זאת, ישנה עליה במספר בתי הספר שניגשים לבגרות במחשבת ישראל. מ-62 עלה ל-74. מתכנן לעצב תכנית חדשה למחשבת.
- סוגיית המורים: בשיעורי אמונה התלמיד צריך "להוציא מהבטן" כל מה שלוחץ לו באמונה, **לכן המורה צריך להיות ייחודי ומיוחד**. גם רגיש גם בעל ידע. מתכננים להקים צוות מורים לאמונה שיצא אל השדה. מציג בחוס את החוברת "חיי עולם נטע בתוכנו", שיצאה לאור ע"י תנועת "אל עמי". ממליץ על השתלמויות בנושא.

סיכום - יחיאל שרמן:

מציג את ערכת המשחקים בחינוך התורני של המרפ"ד וקורא לשימוש בחומרים אינטראקטיביים חדשניים. מברך את המפמ"רים, מחזק את ידיהם בעבודתם המסורה. קורא לרדת עוד יותר אל הציבור. מאידך, יש להבין שמידת האחזקות היא על המנהל והמורה. ישנה אופציה לכל מורה להשתלב ולשנות בהתאם לצרכי תלמידיו.

בי"ה - שעל אף הכל - מעולם, לא היו בהיסטוריה כ"כ הרבה לומדי תורה בעם ישראל. יש, אכן, לראות את חצי הכוס המלאה.

ממליץ להמשיך בהידברות בעתיד. המחוז יקים צוותי חשיבה בראשות הפיקוח כדי להמשיך לדון. כל זאת כדי לשפר, להאחיב תורה ולהאדירה.

מביע תקווה כי הנושאים והדילמות שהועלו במהלך המפגש יזכו לטיפול הראוי שיביא לשינוי החשוב ביותר בחינוך הדתי - חיבובם של לימודי הקודש על ציבור המורים והתלמידים.